

УДК: 316.35+340.13+94(477.8)''14''

Юрій Зазуляк

Інститут українознавства
імені Івана Крип'якевича НАН України
(Львів, Україна, yuriy_zazuliak@yahoo.com)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6896-3677>

СВОБОДА СЕЛЯН І НЕВІЛЬНИЦТВО СЛУЖЕБНИКІВ НА ГАЛИЧИНІ XV СТОЛІТТЯ

Анотація. Метою статті є дослідити соціальні значення та контексти судових процесів між королівськими старостами та місцевою шляхтою навколо права виходу королівських служебників. Внаслідок поширення королівського домену частина служебників залишилася проживати у маєтках, наданих володарями у приватне володіння. Такі служебники продовжували зберігати статус королівських людей та права на захист володаря. Водночас нові власники наданих маєтків часто вбачали у них своїх приватних підданих і намагалися змінити їх соціальне і правове становище шляхом поширення на них повинностей та залежностей німецького права. Служебники, чий соціальні привілеї опинилися під загрозою через політику нових шляхетських власників, намагалися з допомогою королівських старост перейти під владу королю на нові місця проживання. Це породжувало численні конфлікти, які часто супроводжувалися процесом прояснення, уточнення та підтвердження соціальних та правових критеріїв, на підставі яких окремі особи заявляли про належність до груп службового населення. Дані судові процеси були отже конфліктами навколо права визначати і утверджувати різні версії соціальної та правової класифікації залежного галицького селянства. Спроби переходів служебників з шляхетських до королівських маєтків, які провокували згадані судові суперечки, показують можливості селян поєднувати різні типи правового статусу та різні залежності, що можна вважати показником певної концептуальної невизначеності режиму підданства на Галицькій Русі пізнього середньовіччя.

Ключові слова: ординці, орда, старости, тивуни, право виходу, привілеї, Галичина, XV ст.

У 1470 р. до львівської гродської книги було внесено вирок сесії королівського суду у справі якогось рибалки Михайла. Записка повідомляє, що з намови неназваних людей (*ex suggestione quorundam hominum*) Михалко видавав себе за невольного і королівського селянина, або ж, іншими словами, за ординця і каланного. Вирок було винесено на підставі свідчення селян із Солонки, які на чолі з тивуном

визнали у суді, що згаданий Михалко не був ані ординцем, ані каланним, ані походив з їхнього роду, але був людиною вільною, вільного родоводу. Суд, зваживши на свідчення селян із Солонки, ухвалив уважати Михалка вільним¹.

Лаконічність і незавершеність тексту цього судового акту не дозволяє дізнатися більше про особу і походження згаданого рибалки, так само як і залишає без відповіді численні питання про деталі цього судового процесу і його позасудові контексти. Водночас записка висвітлює деякі особливості понять селянської свободи та залежності, а також їхній взаємозв'язок у контексті динаміки селянського статусу та стосунків підданства у Галицькій Русі пізнього середньовіччя. Записка, отже, слугуватиме своєрідним впровадженням до ширшого обговорення цього кола питань, розглянутих із перспективи співвідношення індивідуальних можливостей та інституційно-правових обмежень у процесі змін соціально-правового становища селян на Галичині XV ст.

Селяни з підльвівського села Солонки, які фігурують у цій записці, були, ймовірно, однією з найчисельніших спільнот так званих ординців і каланних, тобто груп привілейованих королівських слуг-селян, яких дослідники знаходять у різних селах Львівської та Галицької земель Руського воєводства протягом XV ст.² Разом із деякими іншими категоріями королівських служебників, зокрема королівськими сокольниками, ловчими, конюхами та сотними, ординці були невольними людьми. Тогочасні судові записки Руського воєводства постійно наголошують на невольному становищі каланних-ординців. На практиці це насамперед означало їхнє прикріплення до землі – каланні і ординці були позбавлені права на вихід, тобто вони не могли змінювати місце проживання та підданство³. Водночас, попри обмежену індивідуальну свободу, каланні і ординці не втратили своєї правоздатності. Вони володіли власністю, виступали у судах, мали власне громадське самоврядування⁴. Джерела також свідчать

¹ *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej, z archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacji A.Stadnickiego* (далі – AGZ). Wyd. K. Liske, A. Prochaska, t. XV (Lwów, 1891), nr 3538 (termini regales, 1470): Gsus. Paschko Iv. ... [citatus] per Regiam Maies-tatem ad statuendum [hominem] nomine Michalo piscatorem de ..., qui Michalo ex suggestione quorundam hominum asserebat esse illiber [et] Regius alias ordynecz i kalanny, homines vero ordynczovie et calanny de Slonka cum Thywno de ibidem coram iudicio comparantes, recognoverunt, quia prefatus Michalko non est ordiniecz nec calanny neque de genere ipsorum est, sed est homo liber cum genere suo ab eterno evo; racione quorumquidem hominum recognicionis ipsum Michalo cum suis posteris liberum fore decrevimus et adiudicavimus temporibus perpetuis.

² Перелік сіл Руського воєводства, де згадуються коланні і ординці, уклад В. Гейнош: Hejnosz W. *Ius Ruthenicale. Przeżytki dawnego ustroju społecznego na Rusie Halickiej w XV wieku*. Lwów, 1928, 75-7.

³ Hejnosz W. *Ius Ruthenicale...*, 89-90.

⁴ Про статус каланних і ординців на Галичині того часу див.: Линниченко И.А. *Черты из истории сословий в Юго-Западной (Галицкой) Руси XIV–XV в.* Москва, 1894, 93-4, 100-1, 103; Грушевський М. *Історія України-Руси*. Т. V: Суспільно-політичний і церковний устрій і відносини в українсько-руських землях XIV–XVII віків. Київ, 1905, 145-146; Rundstein S. *Ludność wieśniacza ziemi Halickiej w wieku XV*. Lwów, 1903, 13-14; Hejnosz W. *Ius Ruthenicale...*, 73-102. Про тотожність термінів ординці і каланні в галицьких джерелах див.: Линниченко И.А. *Черты из истории...*, 100; Hejnosz W. *Ius Ruthenicale...*, 74-5. Про значення і походження термінів каланні і ординці див.: Линниченко И.А. *Черты из истории...*, 95-7, 105-6; Vernadsky G. The Royal Serfs (Servi Regales) of the 'Ruthenian Law' and Their Origin, *Speculum*, 1951. vol. 26.2, 255-264. Пор. також службні функції ординців у Північно-Східній Русі і Московському князівстві, які возили данину в Орду: Зимин А.А. *Холопы на Руси*. Москва, 1973, 288-289; Горский А.А. *Московские „ордынцы” и „делои”*. „Вертоград многоцветный”. Сборник к 80-летию Б.Н. Флора. Москва, 2018, 173-178.

про відносно високий добробут та заможність членів цієї групи⁵. Невільництво каланних-ординців було часто спадковим статусом, який ґрунтувався на зв'язках спорідненості та передавався з одного покоління родини в наступне, що власне підкреслено у зізнанні селян із Солонки – Михайло *neque de genere ipsorum est*⁶.

Таким чином, *illibertas* ординців-каланних не мала нічого спільного з класичним поняттям рабства, але визначалася як форма специфічних відносин служби та залежності⁷. В історіографії виразно домінує тенденція трактувати групові та індивідуальні права служебників Галицької Русі XV ст. як різновид руського права⁸. Однак, ототожнення прав і привілеїв представників різних категорій служебного населення з руським правом можна прийняти лише як гіпотезу: у джерелах ординці-каланні ніколи не згадуються як люди руського права.

Важливо підкреслити, що невільне становище каланних і ординців було привілейованим статусом. Каланні та ординці були королівськими людьми і ця безпосередня залежність від королівської влади була джерелом особливих прав і привілеїв, недоступних для інших груп галицького селянства того часу. Особливі права ординців із Солонки були закріплені у спеціальному королівському привілеї, що є важливим доказом унікальності їхнього привілейованого статусу. Королівський привілей для селян із Солонки та Жирівки є фактично єдиним збереженим документом такого типу в історії селянства регіону доби пізнього середньовіччя⁹. Привілей було надано королем Яном-Ольбрахтом 1501 р. у зв'язку із втратою мешканцями цих сіл своїх попередніх документів, які були знищені під час турецького нападу¹⁰. Документ Яна-Ольбрахта дає уявлення про права та повинності, які становили соціально-правові підстави статусу таких королівських служебників, як каланні та ординці. Водночас не виключено, що привілей 1501 р. відображав також

⁵ Hejnosz W. *Ius Ruthenicale...*, 98.

⁶ Невідомо, наскільки загальним було це правило. Не виключено, що у деяких випадках лише дехто з-поміж членів цих родин були ординцями, у той час як інші не належали до групи служебників. AGZ, t. XII (1887), № 871 (Червень 27, 1440). Пор.: Hejnosz W. *Ius Ruthenicale...*, 94.

⁷ Hejnosz W. *Zagadnienie niewoli na Rusi Czerwonej pod koniec średniowiecza w świetle stosunków prawnych Polski i krajów sąsiednich*. Lwów, 1933, 70.

⁸ Hejnosz W. *Ius Ruthenicale...*, 84-86; Idem. *Zagadnienie niewoli...*, 58-59.

⁹ Привілей Яна Ольбрахта для Солонки і Жирівки міг бути очевидно не єдиним подібним документом, виданим для галицьких служебників. Відомо про спеціальний „статут”, наданий Владиславом Ягайлом на початку XV ст. мешканцям Новосільців і Сяночка у Сяночкій землі, які були переважно заселені королівськими служебниками. Див.: Kuraś S. *Zaginione ustawy z czasów Władysława Jagiełły o odpowiedzialności mieszczan za zabójstwo szlachcica oraz o dorocznej pańszczyźnie kmieci*. Przegląd Historyczny, 1975, r. 66.1, 77-83; Żytkowicz L. *Próby regulacji pańszczyzny w Polsce w latach 1477-1520*, Roczniki dziejów społecznych i gospodarczych, 1984, r. 45, 4.

¹⁰ AGZ, t. IX (1883), № CXL (Пйотркув, 8 II 1501). Одночасно Ян Ольбрахт іншим своїм документом скасував право мертвої руки у згаданих селах, дозволивши родині, а не старостам, успадковувати маєток померлого, див.: Ibid., № CXLI (Пйотркув, 10 II 1501). Текст привілею Яна-Ольбрахта з 8 II 1501 р. подає також В. Гейнош. Див.: Hejnosz W. *Ius Ruthenicale...*, 77-79. Про привілей короля Яна-Ольбрахта для селян з Солонки і Жирівки див.: Линниченко И.А. *Черты из истории...*, 101-2; Hejnosz W. *Ius Ruthenicale...*, 77-80, 96. Особливий статус селян Солонки зберігався також у наступні століття. Див.: Prochaska A. *Nowsze poglądy na stosunki wewnętrzne Rusi XV wieku*. Kwartalnik Historyczny, 1895, T. 9, 39-40.

зміни у статусі ординців, які відбулися протягом другої половини XV ст., оскільки в тексті мешканці Солонки вже не згадуються як ординці, але тільки як королівські люди¹¹. Отже, згідно з привілеєм королівські слуги із Солонки і Жирівки мали виконувати низку обов'язків: давати підводи до кількох найближчих до Львова міст Руського воєводства (Щирець, Городок, Бібрка, Глиняни, Смерекова) за право купувати та продавати продукти у зазначених містах без сплати мита, возити королівські листи (при цьому власним коштом, якщо відстань не складала більше 10 миль), висилати у військові походи 4 осіб з-поміж громади, доглядати королівський стада. Характерно, що документ не згадує про панщину та інші роботи на користь замку чи королівського філярку. Королівський привілей 1501 р. став запорукою незмінності привілейованого становища мешканців Солонки та Жирівки протягом першої половини та середини XVI ст., себто періоду надзвичайно швидких змін у формах оподаткування королівських підданих, які відбувалися під впливом зростання ролі панщини та грошових чиншів¹². Характерно, що велика люстрація сіл королівського домену з 1565 р. згадувала цей привілей Яна-Ольбрахта як основний документ у визначенні повинностей та привілеїв селянських громад Солонки та Жирівки і не чинила жодних спроб впровадження нових відробіткових тягарів¹³.

Спроба рибалки Михалка відмовитися від власної свободи і добровільно передати себе в неволю, приєднавшись до групи солонецьких каланних-ординців, добре ілюструє певні важливі особливості соціально-правового трактування і розуміння поняття свободи у середньовіччі. Відомо, що середньовіччя не знало концепції єдиної, універсальної свободи та рівності усіх громадян, як це мало місце у модерний час. Натомість у середньовічну добу поняття свободи було узалежене від місця особи у соціальній ієрархії та становило передусім важливий параметр групової, родинної, соціально-станової, а не індивідуальної ідентичності: різні соціальні, станові та професійні групи були наділені різними колективними правами та привілеями, а, отже, їх члени володіли різним ступенем та різною якістю індивідуальної та колективної свободи. Це означало також, що середньовічна свобода описувалася і визначалася у нероздільному зв'язку, а не у протиставленні, до соціальних і правових категорій залежності, підданства, вірності та служби. Свобода від чогось чи когось була водночас залежністю від чогось чи когось іншого, і в такий спосіб підданство містилося у самому понятті середньовічної свободи загалом. Іншими словами, середньовічна свобода як соціально-правова категорія була не лише закорінена у природному чи народному праві середньовіччя, але й виступала частиною відносин влади і підпорядкування, її параметри та зміст встановлювалися на підставі акту волі володаря, як виявлена королем чи будь-яким іншим

¹¹ Про відсутність термінів ординці і каланні див.: Hejnosz W. *Ius Ruthenicae...*, 79-80.

¹² Про поступове поширення тижневої панщини у XV–XVI ст. див.: Baranowski I.T. *Zmienne koleje statutu Toruńskiego*. Idem. *Wieś i folwark. Studya z dziejów agrarnych Polski*. Warszawa, 1914, 92-6; Bujak F. *Mowa Jana z Ludziska do króla Kazimierza Jagiellończyka z roku 1447 i zagadnienie niewoli w Polsce ówczesnej*. Idem. *Wybór piśm. T. II: Z dziejów społecznych i gospodarczych Polski X–XX w.* Warszawa, 1976, 121-2. Для Галичини див.: Грушевський М. *Історія України-Руси*, т. V, 178-9.

¹³ *Описи королівщин в руських землях XVI віку. Т. III: Люстрації земель Холмської, Белзької і Львівської*. Видані під ред. М. Грушевського. Жерела до історії України-Руси. Т. III (Львів, 1900), 356-357.

паном милість чи наданий ними привілей¹⁴. Як писав з цього приводу А. Гуревич, „середньовічному суспільству були притаманні численні відтінки і ступені свободи і залежності, привілейованості і неповноправності”¹⁵.

З цього погляду неволя служебних селян, таких як каланні-ординці, та свобода селян, осаджених у приватних маєтках, приміром на німецькому чи руському праві, репрезентували лише різні іпостасі та форми відносин підданства у Галицькій Русі XV ст. При цьому привілейований статус ординців, попри суттєві обмеження індивідуальної свободи, які межували з неволею, міг мати у згаданий період суттєві переваги у порівнянні зі статусом формально вільних селян, мешканців приватних шляхетських маєтків¹⁶. Усі перелічені особливості статусу ординців із Солонки могли, очевидно, бути причиною їх привабливості в очах окремих селян із числа шляхетських підданих. Селяни, такі як рибалка Михайло, користаючись часом підтримкою старост та їхніх урядників, намагалися, попри опір шляхти і напевно інших служебників, видавати себе за ординців і переходити до королівських маєтків, *в орду*.

Процедура підтвердження належності до громади каланних-ординців, описана в акті-зізнанні селян Солонки у справі рибалки Михалка з 1470 р., відома також із інших актів судочинства, що свідчить про її регулярне застосування на практиці¹⁷. Постійні колективні дії каланних-ординців у справах підтвердження, або ж спростування індивідуального членства були важливим інституційним механізмом, який формував та підтримував колективну самосвідомість служебних громад, родинну солідарність та колективний привілейований статус. Регулярна інституціалізована практика подібних колективних виступів членів служебних громад дозволяли також контролювати потік селян із інших сіл до поселень ординців. Наприклад, записка львівського гродського суду з того ж 1470 р. повідомляє, що шляхетний Гюнтер Сенявський віддав двох селян з Добрян до Солонки і Жирівки. При цьому громади Солонки і Жирівки заявили у суді, що в Добрянах не залишилося більше осіб, які б належали до невільних, або ж каланних¹⁸.

Важливо, що вага і чинність вищевказаної процедури – підтвердження належності до служебної громади – посилювалися у зв'язку з її закріпленням у тогочасному законодавстві. Нормативні підстави процедури визначення статусу невільних королівських слуг були сформульовані у Корчинському привілеї короля Казимира Ягеллончика з 1456 р., одному з основоположних королівських актів-підтверджень станових привілеїв шляхти Руського воєводства з XV ст. Згідно з одним із параграфів привілею, усі селяни-дідичі на чолі з тивуном або ватаманом були зобов'язані

¹⁴ Огляд та критику цих концепцій див.: Grundmann H. *Freiheit als religiöses, politisches und persönliches Postulat im Mittelalter*. Historische Zeitschrift, 1957, t. 183, 26-8. Пор. також: Fried J. *Über den Universalismus der Freiheit im Mittelalter*. Historische Zeitschrift, 1985, t. 240, 329-30, 333; Freedman P. *Images of the Medieval Peasant*. Stanford, 1999, 240.

¹⁵ Гуревич А.Я. *Проблеми генезиса феодализма в Западной Европе*; Его ж. *Избранные труды. Древние германцы. Викинги*. Санкт-Петербург, 2007, 313, 326-7.

¹⁶ Hejnosz W. *Ius Ruthenicae...*, 98-9.

¹⁷ AGZ, t. XII, № 2386 (2 I 1451); № 3028 (2 I 1462); *Ibid.*, t. XIX (1906), № 2707, 2709, 2711 (1 I 1452) (fragm. term. terr Leopold).

¹⁸ AGZ, t. XV, № 3540 (2 IV 1470).

скласти зізнання та засвідчити приналежність до їхнього роду особи, яку старости намагалися перевести в орду¹⁹. Окрім того, співприсяжники додатково мали підтвердити, що їм невідоме попереднє місце перебування того, хто мав намір приєднатися до їхньої громади.

Дещо відмінний від описаного у львівській гродській записці з 1470 р. та Корчинському привілеї спосіб визначення статусу невільних королівських слуг знаходимо у так званих *Statuta dominorum terre Russie pro communitio bono insti(tuta)*²⁰. Ця недатована законодавча ухвала руських панів, яка наймовірніше походить із Галицької землі, постановляла, що королівський староста чи бургграфій, який накладав заборону на вихід одного з-поміж королівських невільних слуг, мусив представити шістьох свідків, які належали до родини та сусідів такого селянина. Свідки мали під присягою підтвердити його належність до родини королівських слуг. Хоча параграф статутів описує статус королівських невільників загальними термінами „королівські люди” та „колони”, однак можна припускати, що описана процедура спиралася на судові прецеденти, в яких фігурували ординці. Це, зокрема, доводить записка львівського земського суду з 1452 р. про зізнання свідків у справі певного Ісака із Задвір’я. Згідно з цією запискою глинянський воєвода Георгій Юра мав представити на найближчі земські роки саме шість ординців, або ж за їх відсутності „мужів” (*viros*) із Задвір’я і Борщовичів, які мали присягнути, що згаданий Ісак, якого вивів галицький воєвода до Дедилова, був „правдивим невільним, непохожим та їхнім братом”.²¹

Поза привілеєм для служебників Солонки і Жирівки 1501 р., а також двома згаданими параграфами тогочасного земського законодавства, майже усе, що відомо історикам про історію галицьких каланних-ординців XV ст., походить з матеріалів земського та гродського судочинства Руського воєводства. Важливо, що судові акти майже завжди повідомляють про каланних-ординців у зв’язку з географічною і соціальною рухливістю галицького селянства, одного з найважливіших соціальних процесів на землях Галицької Русі того часу. Селянська мобільність регулювалася і була інституціоналізована у селянському праві на вихід. Відомо, що у Польській Короні та Галичині пізнього середньовіччя більшість селян хоч і були підданими, проте не були прикріплені до землі. Селяни зберегли право на перехід від одного пана до іншого, і це право було санкціоноване та регулювалося коронними статутами й ухвалами місцевих зібрань шляхти. Зміна селянами свого місця проживання і підданства, що спиралася на звичаєве право виходу, породжувала

¹⁹ *Jus Polonicum codicibus manuscriptis et editionibus quibusque collatis*. Ed. I. V Bandtkie. Warszawa, 1831, 293: *Insuper statuimus: quod kmethones terrigenarum per capitaneos ac alios officiales ipsorum violenter non recipiantur in servitute vulgariter mordinicae, hoc expresso, nisi prius villicus, alias cywan seu watman cum omnibus kmethonibus possessionatis super eo juraverint, quod sit de eorum genere et servitute, et quod ignoraverint eum per tantum tempus, per quod default.*

²⁰ *Statut ziemi ruskiej, tyżący się głównie stosunków włościańskich. Polskie ustawy wiejskie XV–XVIII w.* Wyd. S. Kutrzeba i ks. A. Mańkowski. Archiwum Komisji Prawniczej, t. 11 (Kraków, 1938), 3: *Dum eciam quando a capiteo aut ipsius burgrabio homines regales ablicantur et capitaneus aut ipsius burgrabius alicui posset dicere: tu es meus collonus, ideo te nolo mittere, unde tamen idem burgrabius istius hominis sex ex consanguineis illius hominis et ipse inducat sex in villa vicinos, qui iurabunt, quod ipsorum propagine sint illi collonii (s).*

²¹ AGZ, t. XIX, № 2711.

постійні судові конфлікти, які залишили після себе у судових архівах Руського воеводства того часу доволі численну, хоча однобічну і не надто інформативну документацію²².

У випадку ординців та каланних соціальні виклики, пов'язані з правом сільського населення на вихід і зміну місця проживання, мали свою безперечну специфіку. Як уже зазначалося, з огляду на свій невільний статус каланні були формально позбавлені права на вихід, що підтверджують вже згадувані приписи галицького земського права²³. До цієї норми постійно апелювали сторони конфліктів у судових процесах, а суди регулярно підтримували такі протести, ухвалюючи вироки про необхідність підтвердження або ж спростування невільного статусу цих королівських слуг шляхом представлення у суді співприсяжників, переважно інших членів громад каланних-ординців²⁴.

Водночас джерела засвідчують, що на практиці селянське право виходу у різний спосіб впливало на статус королівських служебників, і зокрема каланних-ординців. Переважна частина джерельної інформації про членів цих груп походить з актів судових суперечок, у центрі яких було власне обговорення і оспорення права і можливостей виходу таких служебних селян. Найважливіші судові акти середини XV ст., які документують міграції королівських служебників, стосуються випадків переходу ординців та їх сімей до королівських маєтків під владу старост із сіл, які внаслідок королівської донаційної політики опинилися у приватних руках шляхти. Цікаво, що саме Солонка часто фігурує як місце, куди спрямовувалися міграції ординців з приватних шляхетських сіл²⁵.

Перебування королівських служебників у маєтках та селах, наданих у власність шляхті, відоме з окремих королівських надавчих привілеїв кінця XIV – початку XV ст. Володарі спеціально обумовлювали збереження особливих прав таких служебників, які залишалися проживати у маєтках, дарованих місцевим землевласникам. У такий спосіб надавчі документи гарантували служебникам захист їх особливого привілейованого статусу від влади нових шляхетських власників²⁶. Право

²² Головні соціально-правові риси та особливості селянського виходу в Галичині XV ст., як вони представлені у тогочасних судових джерелах, були порівняно добре вивчені та інвентаризовані в історичних дослідженнях кінця XIX – початку XX ст.: Линниченко И.А. *Черты из истории...*, 123-134; Грушевський М. *Історія України-Руси*, т. V, 161-168; Kierst W. *Obciążenie stanu włościańskiego na Rusi Czerwonej (w danym województwie Ruskiem) w obrębie XV st.* Przewodnik Naukowy i Literacki, 1917, t. 45, 1137-1142; Rundstein S. *Ludność wieśniacza...*, 27-35.

²³ *Statut ziemi ruskiej...*, 3.

²⁴ Див. вин. 12. Пор. також: AGZ, t. XII, № 888 (2 I 1441); № 1275 (13 I 1444).

²⁵ *Ibid.*, t. XIV (1889), № 3180 (13 IX 1454); t. XV, № 3538, 3540 (2 IV 1470).

²⁶ Див., наприклад: Владислав Опольський надає Лімбірдові зі Здушиць село Здушичі та дворище у Освиці, *Ibid.*, 1872, t. II, № V (Городок, 31 VIII 1375): ...excerpto Tornatore in Polonico Tokar, qui pertinet ad Castrum Grodek...; Владислав Ягайло надає Васькові Тептиковичу (Тептюковичу) двір у Княжому селі на умові військової служби, *Materiały archiwalne wyjęte głównie z Metryki Litewskiej od 1348 do 1607 r.* Wyd. A. Prochaska. Lwów, 1890, № 10 (Самбір, 13 XII 1392): ...ville Kneszeschyolo curias nostras in district Zudaczoviensi situate, duabus curiis falcanariorum nostrorum excerptis...; Владислав Ягайло надає село королівське Ставчани і Бартольдову корчму у Львівському повіті львівському архієпископству, AGZ, t. II, № LVII (Сандомир, 13 III 1433), 97: ...nichil penitus iuris aut dominie in eadem villa Stawczani et Bartholtowa karczma pro Nobis aut Nostris Successoribus preter solas venatorum Nostrorum nunc ibidem in Stawczani personas existentes reservando.

повернення ординців до королівських сіл було санкціоноване судовою практикою і судові акти описують його як різновид селянського права виходу, вживаючи відповідну термінологію²⁷. Очевидно, ординці і каланні зберігали право на перехід із одного королівського маєтку до іншого, оскільки їхній статус визначався на підставі виконання служби, а не володіння земельним наділом²⁸. Спровадження таких ординців до королівських маєтків відбувалося значною мірою за підтримки та ініціативи старост і їхніх урядників. Такі дії були особливо нагальними у важких соціально-економічних умовах середини XV ст., коли внаслідок хвилі татарських і волоських вторгнень королівські та приватні маєтки особливо страждали від запустіння та дефіциту населення²⁹.

Як випливає із актів судової практики, королівські слуги могли оминати процедуру підтвердження свого статусу, прописану у згаданих статутних нормах та засвідчених випадком рибалки Михалка. Виглядає, що інколи селянам було достатньо скласти індивідуальне зізнання у суді про свою приналежність до ординців. Наприклад, у 1448 р. у львівському гродському суді певний Мелешко з Братківців особисто визнав перед руським воєводою і львівським старостою Петром Одровонжом, що є ординцем із діда прадіда, віддав себе під владу короля до села Велике Поле і поклав пам'ятне. На підставі цього зізнання суд зобов'язав державця маєтку Братковського, у якого мешкав селянин-служебник, відпустити Мелешка протягом чотирьох тижнів. Якщо б шляхтич наважився привласнити щось із майна селянина, тоді мусив сплатити вину за вчинену шкоду³⁰. Не виключено, що самі королівські урядники могли домагатися у судах права виходу селян „в орду”, покликаючись на їхній статус „правдивих ординців”. Наприклад, у 1444 р. львівський підстароста Станіслав із Сорок як адвокат руського воєводи Петра Одровонжа зі Спрови звинувачував шл. Петра Вірменина зі Стронятина у тому, що той не хотів відпустити селян Артима і Нестора, яких руський воєвода вивів під владу короля в орду. Сам підстароста, а не громада, підтверджував їхнє право на вихід, заявляючи, що вони є „правдивими ординцями” (*sunt veri ordynczi*).³¹

Боротьба за служебних селян, які формально підлягали королю, однак перебували у маєтках, заставлених шляхті, була однією з причин гострих конфліктів між королівськими старостами та шляхетським загалом Руського воєводства у середині XV ст. Судові акти засвідчують особливо активну політику родини Одровонжів щодо виводу служебних селян із приватних маєтків до королівських. Одровонжі зі Спрови стали у середині XV ст. наймогутнішою можновладчою родиною Галицької Русі завдяки зосередженню у своїх руках Львівського, Жидачівського і

²⁷ Ibid., t. XIV, № 1203, 3180.

²⁸ Див.: Hejnosz W. *Ius Ruthenicae...*, 91-2.

²⁹ Пор. схожі мотиви і причини повернення служебників на землях Великого Князівства Литовського, див.: Любавский М. *Областное деление и местное управление Литовско-русского государства ко времени издания Первого Литовского Статута*. Москва, 1892, 412.

³⁰ AGZ, t. XIV, № 2014 (21 II 1448).

³¹ Ibid., № 1203 (8 XI 1444). Пор. схожу записку цього ж суду про шл. Вінцентія Хохловського який у 1454 р. сам *approbavit sufficienti testimonio*, що селянин Михайло та його син з Подвір'я були ординцями за походженням. Ibid., № 3797. Також можливо Ibid., № 2702 (27 X 1452).

Самбірського староств на умовах довготривалої застави. Львівські гродські акти середини XV ст., тобто за часів, коли львівськими старостами були руські воєводи Петро Одровонж зі Спрови та його син Анджей Одровонж зі Спрови, фіксують цілу низку судових процесів між представниками старостинської влади та приватними шляхетськими дідичами, у центрі яких було власне право старост переводити каланних, ординців та інших служебників під свою владу³². Гостроту цих суперечок добре демонструють звинувачення шляхти у забороні переходів до королівських маєтків та застосуванні насильства³³.

Протистояння між Одровонжами та шляхтою посилилося наприкінці 50-х – початку 60-х років XV ст. та призвело до створення руською шляхтою Львівської конфедерації 1464 р., що врешті завершилося викупом із рук Одровонжів Львівського та Жидачівського староств³⁴. Корчинський привілей короля Казимира Ягеллончика з 1456 р., який закріпив важливі стани привілей шляхти Руського воєводства, було видано саме у час найбільшого загострення стосунків між Одровонжами та рештою галицькоруської знаті. Тому деякі із шляхетських вимог і побажань, які знайшли своє відображення у його тексті, можна трактувати як відгомін політичного протистояння шляхти та королівських старост³⁵. Зокрема, згаданий параграф Корчинського привілею, який забороняв королівським намісникам насильно забирати у „неволю, або ж в орду” шляхетських підданих без судового підтвердження служебного статусу таких селян з боку представників громади, було очевидно сформульовано з метою врегулювати конфлікти між шляхтою й Одровонжами навколо виходу ординців-каланних та інших підданих.

Цей припис Корчинського привілею разом із деякими свідченнями судових актів (справа рибалки Михалка) схиляють до припущення, що окремі приватні піддані могли при сприянні старост поповнювати ряди привілейованих служебних спільнот. Попри спроби контролювати й обмежувати притік нових членів до орди на підставі вище описаних правових процедур, склад груп ординців не був сталим, але оновлювався. Таким чином, висока селянська рухливість, посилена загостренням боротьби між старостами та шляхтою за підданство над селянами у середині XV ст., не дозволяла стабілізувати соціально-правові кордони служебних груп. Водночас, свідчення про подібні переходи відображають дилеми групової ідентичності каланних-ординців, пов'язані із докорінними змінами у відносинах між шляхетськими власниками та підданими селянами на Галичині у середині XV ст.

³² Ibid., t. XIV, № 1203 (8 XI 1444); № 2702 (27 X 1452); № 3180 (13 IX 1454); № 3797 (1 I 1454);

³³ Ibid., t. XIV, № 3180 (13 IX 1454).

³⁴ Prochaska A. *Konfederacja lwowska 1464 r.* Kwartalnik Historyczny, 1892, t. 6, 728-780; Wiliamowski M. *Rejestr skarg ziemian samborskich na starostę Jana Odrowąża. Nieznane źródło do dziejów konfliktów społecznych na Rusi Czerwonych w drugiej połowie XV w.* Narodziny Rzeczypospolitej. Studia z dziejów średniowiecza i czasów wczesnonowożytnych. Red. W. Bukowski, T. Jurek. T. 2. Kraków, 2012, 1365-1408.

³⁵ Про відгомін політичних конфліктів між руською шляхтою та Одровонжами у Корчинському привілеї див.: Prochaska A. *Konfederacja lwowska...*, 745-7; пор. також: Hejnosz W. *Przywileje niezawsko-radzyńskie dla ziem ruskich.* Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby. T. I. Kraków, 1938, 245-6.

Деякі важливі риси соціально-правової організації селянства і особливо процес перебудови стосунків підданства у приватно-шляхетських маєтках під впливом німецького права з середини XV ст. породжували багато непевності щодо соціальної ідентичності королівських служебників у момент їх переходу. В різнопланових та динамічних конфігураціях відносин влади та залежності, які творили стосунки підданства, перепліталися і поєднувалися різні за своїм походженням інституції, форми залежностей, типи служби і повинності. Так, наприклад, німецьке, руське, волоське та різновиди служебного права – ці головні „ідеальні” типи соціально-правової організації аграрного суспільства пізньосередньовічної Галичини – на практиці, в локальних контекстах, активно взаємодіяли між собою, створюючи багату мозаїку соціально-правових гібридів³⁶. Подібна інституційна і правова гібридність відносин підданства була важливою передумовою існування соціальних статусів, відносин і позицій, які погано узгоджувалися з формальними соціально-правовими ієрархіями та чітко визначеними залежностями.

Як наслідок, статус вільних приватних підданих та невільних слуг міг часом бути нечітко розділений та погано окреслений. Поодинокі судові акти фіксують різноманітні і часом конфліктні залежності та зв'язки підданства, в яких перебували окремі служебники. Наприклад, один із сяноцьких актів 1446 р. повідомляє про спробу слуги Філя з королівського села Костарівці продати свою власність у цьому селі. Філь володів земельною ділянкою у Костарівцях і ніс службу з цієї власності згідно з руським правом. Записка повідомляє, що суд королеви Софії (після смерті Владислава Ягайла Софія як королева-вдова володіла Сяноцьким староством протягом 1435-1461 рр.) на одному зі своїх засідань спеціальним вирокком заборонив Філеві продавати своє поле і переводити його на німецьке право. Водночас вирок допускає можливість осадження Філем замість себе іншої особи, яка б погодилася нести служби зі згаданої власності³⁷. Визначені цією судовою ухвалою умови припинення служби з руського права нагадують правила, встановлені для виходу селян, що мешкали на німецькому праві. Цікаво, що Філь також фігурує в актах одночасно як королівський служебник руського права і як сяноцький міщанин, який очевидно підлягав німецькому праву³⁸. Тому, не виключено, що нормативні підстави німецького права, якому він підлягав як міщанин, могли переноситися і застосовуватися для регулювання та змін в іншому, служебному, праві, який також визначав його статус.

³⁶ Див.: Persowski F. *Osady na prawie ruskiem, polskiem, niemieckiem i wołoskiem w ziemi lwowskiej*. Studjum z dziejów osadnictwa. Lwów, 1926, 8; Jawor G. *Osady prawa wołoskiego i ich mieszkańcy na Rusi Czerwonej w późnym średniowieczu*. Lublin, 2000, 125; Інкін В. *Сільське суспільство Галицького Прикарпаття у XVI–XVIII ст.: історичні нариси*. Львів, 2004, 232, 241-242, 244-245.

³⁷ AGZ, t. XI (1886), № 2296 (4 XI1446). (acta reginalia): Item die et anno ut supra prefati Iudices decreverunt, quia Phyl agrum predictum pro se recipere debet et ipso servire more Ruthenico vel saltem sessionare vulgariter ossadziez agrum premissum homine tali, qui posset labores et servicia Reginalia exhibere more consueto. Поп.: Грушевський М. *Історія України-Руси*. Т. V, 147, вин.

³⁸ Ibid., № 2295.

Виглядає, що сучасники мали часом значні труднощі з тим, щоб встановити, хто насправді був справжнім каланним-ординцем на Галичині XV ст. Попри доволі чітко визначені правом критерії та процедури, на підставі яких дану особу можна було віднести до групи королівських служебників, каланних-ординців, сам процес встановлення їхнього статусу був пов'язаний з непевністю, сумнівами, маніпуляціями, а тому сценарій судового обговорення і рішення не можна було передбачити наперед. Можна навести приклади відмови співприсяжників-селян підтримати під присягою твердження свого пана про приналежність одного з його підданих до групи каланних-ординців, внаслідок чого такий селянин отримував вільний вихід³⁹. Або ж під час судового слухання співприсяжники складали присягу, засвідчуючи, що дана особа належала до королівських служебників, однак не згадували про його належність до ординців. Подібна поведінка, судячи з задокументування цього факту в акті процесу, сприймалася судом як вагання і непевність свідків⁴⁰. Важливо також, що визначення невільного статусу і приналежності до каланних-ординців відбувалося під час судового процесу, який розпочинався вже після того, як вихід було сплачено, тож формально королівські служебники могли вже вважатися підданими нових панів⁴¹. Судовий контекст був, отже, ключовим моментом у процесі прояснення, трансформації, або ж закріплення статусу королівських служебників. Приналежність особи до групи каланних і служебних не була наперед заданою, але уточнювалася, встановлювалася і переозначувалася безпосередньо під час судового розгляду.

У центрі цих судових спорів часто було питання соціальної класифікації таких селян та з'ясування соціально-правових умов, на яких формувалася їх залежність від панів. Показовим для висвітлення цього аспекту конфліктів може бути коротке свідчення судового процесу з 1452 р., який провадив у львівському гродському суді шл. Миколай Сенявський від імені Дашка, селянина із Замостя, проти львівського підчашого Миколая Романовського. Згідно зі скаргою Сенявського, Романовський забрав у селянина під час виходу певну суму грошей. За твердженням Сенявського, Дашко був ординцем і перейшов до орди з Германова. На це звинувачення Романовський відповів, що Дашко є його підданим, поселеним на дворищі, якого ніхто не здобув у нього правом, і не має документу, який би підтверджував вирок про його приналежність до служебників⁴².

Не виключено, що ця суперечлива інформація про соціальну позицію Дашка як королівського ординця і приватного підданого була наслідком свідомого вибору самого селянина, який поєднував ці два статуси і перебував у залежності від двох панів одночасно. Водночас, судова записка могла зафіксувати тут наміри, або ж наслідки діяльності Романовського, спрямовані на осадження і утримання під

³⁹ Ibid., t. XII, № 1144 (11 III 1443)

⁴⁰ Згідно з запискою галицького земського суду з 1447 р., під час складання присяги у справі виходу селян Кундея, Кузьми і Павла з Хоростковичів, ватаман і двоє його співприсяжників свідчили лише, що згадані селяни є королівськими людьми з вічних часів, однак не підтвердили, що вони були ординцями. Ibid., № 1786 (30 I 1447).

⁴¹ Ibid., t. XII, № 2171 (1 I 1449); № 3028 (2 I 1462).

⁴² Ibid., t. XIV, № 2702 (27 X 1452).

своєю владою селянина, що постійно траплялося під час виходу селян. У такому разі свідчення відображає цілеспрямовані зусилля шляхти обмежити або узагалі ліквідувати привілеї служебників, які проживали у їхніх маєтках, змінивши їхній статус на приватних підданих.

Зміна статусу та умов підданства для представників служебних груп, які інціювала шляхта у своїх маєтках, було складовою процесу розширення шляхетських землевласницьких прав та запровадження нових форм визиску та соціально-правової організації на німецькому праві, який спостерігався на Галицькій Русі з XV ст. Цей процес супроводжувався засадничими змінами у словнику соціальної класифікації таких селян та підставах їх підданства. Сліди цих процесів можна віднайти у деяких локаційних привілеях місцевої руської шляхти. Характерною є, наприклад, згадка локаційного привілею Волчка Преслужича з Рогатина, датованого 1419 р. За умовами привілею його власник змінив статус поселення Пилиповичі на міський, надав йому назву Рогатин та запровадив там магдебурзьке право разом із продажем війтівства. Привілей згадує про осілих у місті замкових служебників, очевидно початково королівських ловчих-бобровників, які, за умовами локації були переведені на лани та зобов'язані сидіти там як „невільні люди”⁴³.

Спроби знати самовільно обтяжувати осілих у їх маєтках королівських служебників новими повинностями та змінювати право, яке визначало їхній статус і умови залежностей, очевидно породжували спротив окремих членів служебних груп, який і був одним із мотивів переходів до служебних громад під владу старост. Так, у 1444 р. у львівському гродському суді відбувся судовий процес між львівським католицьким архієпископом, з одного боку, та русинами Тишом і Василем з Лозини, з іншого. Адвокат архієпископа оскаржував згаданих Тиша і Василя у втечі з його маєтку Ставчани, яке вони здійснили без дотримання відповідних процедур виходу, приписаних земським правом. У свою чергу, відповідачі заявили, що були змушені покинути Ставчани через несправедливості, яких вони зазнали від архієпископа (*recesserunt ab iniuria*). Тиш і Василь, зокрема, вказували, що архієпископ привласнив і приєднав до панського домену дворища та землю, якими вони володіли. Підставою для втечі було також те, що вони не хотіли сидіти на німецькому праві, на яке намагався перевести їхню власність архієпископ. За їхніми словами, це порушувало їхні права, оскільки вони були королівськими ловчими, осадженими на руському праві, або ж, як уточнює записка, на „суровому корінні” (*nasyrowew (sic) korzenyw*)⁴⁴. Слушність протесту згаданих Тиша та Василя непрямо підтверджує королівський привілей Владислава Ягайла з 1433 р., яким Ставчани разом із Бартольдовою корчмою були надані львівському архієпископству. Документ спеціально наголошував на особливому статусі коро-

⁴³ *Materialy archiwalne...*, № 36 (Львів, 27 V 1419), 29: Venatores vero castrorum, wlgariter (sic) dicti bobrownyczy, debent in ipsorum laneis residere ut homines obnoxii.

⁴⁴ AGZ, t. XIV, № 1106-7 (26 VI 1444). Схожий судовий процес приблизно у той же час згаданий архієпископ провадив проти іншого королівського ловчого Гриня зі Склилова. У відповідь на звинувачення у втечі, Гринь твердив, що ніколи не був людиною архієпископа, але королівським ловчим з діда-прадіда, і що він був змушений покинути свій двір у Ставчанах після його захоплення архієпископом. Див.: *Ibid.*, № 1124 (6 VII 1444).

лівських ловчих, які залишалися проживати у наданій архієпископу власності, але водночас зберігали привілеї служебників та підпорядкування королівській владі⁴⁵.

Загалом, судові процеси про право служебних королівських селян на вихід супроводжував постійний процес прояснення, оспорення та підтвердження соціально-правових підстав, на яких селяни ґрунтували свої претензії на членство у цих служилих групах. Конфлікти навколо переходів королівських служебників можна пояснювати ситуаціями поєднання одночасно різних типів залежностей та статусів, що було проявом своєрідної гібридності та певної концептуальної невизначеності умов підданства на Галичині пізнього середньовіччя. Конфлікти старост та шляхти навколо виходу королівських служебників були водночас боротьбою за право визначати та утверджувати свою версію соціальної та правової класифікації підданих. Королівським служебникам, які з різних причин опинилися у шляхетських маєтках, шляхта пробувала нав'язати цілком інший статус приватних підданих, осаджених на німецькому праві, наслідком чого були суперечливі і конкуруючі соціальні класифікації та окреслення статусу, до яких сторони вище описаних конфліктів апелювали в судах. Багато непевності та конфліктних інтерпретацій соціальної ідентичності осіб, які оголошували про свою належність до каланних-ординців, можна пов'язати із процесом становлення нових форм підданства, зокрема зростання ролі інститутів та типів повинностей у середині XV ст., що були притаманні німецькому осадничому праву.

Нова модель підданства, яка формувалася під впливом інституцій німецького права, була оперта на систему регламентованих грошових чиншів, відробіткових повинностей, нових форм землеустрою (перемірювання та заміна старих руських дворич на лани), закріплених та деталізованих у формі писемних документів та інвентарів. Поширення цих нових відносин підданства, які завдяки постановам локального сеймикового законодавства додатково отримували силу нового земського звичаю, нівелювали значення старих земських понять служебної неволі та земської інституції селянської свободи, втіленої у праві виходу. Таким чином, трансформація відносин підданства принесла також зміну поняття „неволі”. Солонка була однією з небагатьох служебних громад, де старі відносини індивідуальної служби залишалися у XV ст. водночас джерелом особливих колективних привілеїв та давньої концепції неволі.

REFERENCES

Bandtkie, I. V. (Ed.) (1831). *Jus Polonicum codicibus manuscriptis et editionibus quibusque collatis*. Warszawa. [in Latin].

Baranowski, I. T. (1914). Zmienne koleje statutu Toruńskiego. (Idem). *Wiś i folwark. Studya z dziejów agrarnych Polski*. (pp. 91-137). Warszawa. [in Polish].

Bujak, F. (1976). Mowa Jana z Ludziska do króla Kazimierza Jagiellończyka z roku 1447 i zagadnienie niewoli w Polsce ówczesnej. (Idem). *Wybór piśm. Vol. 2. Z dziejów społecznych i gospodarczych Polski X-XX w.* (pp. 104-128). Warszawa. [in Polish].

⁴⁵ Ibid., t. II, № LVII (Сандомир, 13 III 1433), 97: ...nichil penitus iuris aut dominie in eadem villa Stawczani et Bartholtowa karczma pro Nobis aut Nostris Successoribus preter solas venatorum Nostrorum nunc ibidem in Stawczani personas existentes reservando.

- Freedman, P. (1999). *Images of the Medieval Peasant*. Stanford. [in English].
- Fried, J. (1985). Über den Universalismus der Freiheit im Mittelalter. *Historische Zeitschrift*, 240, 313-361. [in German].
- Gorskii, A.A. (2018). Moskovskie „ordyntsy” i „deluy”. In „*Vertograd mnohotsvetnyi*”. *Sborik k 80-letiiu Borisa Nikolaievicha Flori*. (pp. 173-178). Moskva. [in Russian].
- Grundmann, H. (1957). Freiheit als religiöses, politisches und persönliches Postulat im Mittelalter. *Historische Zeitschrift*, 183, 23-53. [in German].
- Gurevich, A.Ja. (2007). Problemy genezisa feodalizma v Zapadnoi Evrope. In (Idem). *Izbrannyye Trudy. Drevnie germancy. Vikingi*. (pp. 189-342). Sankt-Peterburg. [in Russian].
- Hejnosz, W. (1928). *Ius Ruthenicale. Przemytki dawnego ustroju spolecznego na Rusie Halickiej w XV wieku*. Lwów. [in Polish].
- Hejnosz W. (1933). *Zagadnienie niewoli na Rusi Czerwonej pod koniec sredniowiecza w swietle stosunkow prawnych Polski i krajow sasiednich*. Lwów. [in Polish].
- Hejnosz, W. (1938). Przywileje nieszawsko-radzyńskie dla ziem ruskich. In *Studia historyczne ku czeci Stanisława Kutrzeby* (Vol. 1, pp. 233-246). Kraków. [in Polish].
- Hrushevskiy, M. (1900). Opisy korolivschnykh v ruskykh zemliakh XVI viku. Lustriacii zemel Kholmской, Belzской i Lvivской. In (Idem). *Zherela do istorii Ukrainy-Rusy* (Vol. 3). Lviv. [in Polish, in Ukrainian].
- Hrushevskiy, M. (1905). *Istoria Ukrainy-Rusy. Suspilno-politychnyi i tserkovnyi ustroi i vidnosyny v ukrainsko-ruskykh zemliakh XIV-XVII vikiv* (Vol. 5). Kyiv. [in Ukrainian].
- Inkin, V. (2004) *Silskie suspilstvo Halytskoho Prykarpattia u XVI-XVIII stolittiakh: istorychni narysy*. Lviv. [in Ukrainian].
- Jawor, G. (2000). *Osady prawa wołoskiego i ich mieszkańcy na Rusi Czerwonej w późnym sredniowieczu*. Lublin. [in Polish].
- Kierst, W. (1917). Obciążenie stanu włościańskiego na Rusi Czerwonej (w danym województwie Ruskiem) w obrębie XV stulecia. *Przewodnik Naukowy i Literacki*, 45, 1041-56, 1134-63. [in Polish].
- Kuraś, S. (1975). Zaginionie ustawy z czasów Władysława Jagiełły o odpowiedzialności mieszczan za zabójstwo szlachcica oraz o dorocznej pańszczyźnie kmieci. *Przegląd Historyczny*, 66.1, 77-83. [in Polish].
- Kutrzeba, S. and Mańkowski, A. (Eds.) (1938). Statut ziemi ruskiej, tycający się głównie stosunków włościańskich // Polskie ustawy wiejskie XV-XVIII w. In *Archiwum Komisji Prawniczej*. (Vol. 1). Kraków. [in Latin, in Polish].
- Linnichenko, I. A. (1894). *Cherty iz istorii soslovii v Iugo-Zapadnoi (Halitskoi) Rusi*. Moskva. [in Russian].
- Liske, K., Prochaska, A. (Eds.). (1872-1906). *akta grodzkie i ziemskie z czasow Rzeczypospolitej Polskiej, z archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacji A.Stadnickiego* (Vol. 2-19). Lwów: [in Latin and Polish].
- Lubavskii, M.N. (1892). *Oblastnoe delenie i mestnoie upravlenie Litovsko-russkoho*

hosudarstva ko vremeni izdania Pervoho Litovskoho Statuta. Moskva. [in Russian].

Persowski, F. (1926). *Osady na prawie ruskiem, polskiem, niemieckiem i wołoskiem w ziemi lwowskiej. Studjum z dziejów osadnictwa*. Lviv. [in Polish].

Prochaska, A. (Ed.). (1890). *Materiały archiwalne wyjęte głównie z Metryki Litewskiej od 1348 do 1607 r.* Lviv. [in Latin, in Polish].

Prochaska, A. (1892). Konfederacja lwowska 1464 roku. *Kwartalnik Historyczny*, 6, 728-780. [in Polish].

Prochaska, A. (1895). Nowsze poglądy na stosunki wewnętrzne Rusi XV wieku. *Kwartalnik Historyczny*, 9, 23-42. [in Polish].

Rundstein, S. (1903) *Ludność wieśniacza ziemi Halickiej w wieku XV*. Lviv. [in Polish].

Vernadsky, G. (1951). The Royal Serfs (Servi Regales) of the 'Ruthenian Law' and Their Origin. *Speculum*, 26.2, 255-264. [in English].

Wiliamowski, M. (2012). Rejestr skarg ziemian samborskich na starostę Jana Odrowąza. Nieznane źródło do dziejów konfliktów społecznych na Rusi Czerwonych w drugiej połowie XV wieku. In Bukowski, W. and Jurek, T. (Eds.) *Narodziny Rzeczypospolitej. Studia z dziejów średniowiecza i czasów wczesnonowożytnych*. (Vol. 2, 1365-1408). Kraków. [in Polish].

Zimin, A.A. (1973). *Kholopy na Rusi*. Moskva. [in Russian].

Żytkowicz, L. (1984). Próby regulacji pańszczyzny w Polsce w latach 1477-1520. *Roczniki dziejów społecznych i gospodarczych*, 45, 1-19. [in Polish].

Iurii Zazuliak

Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies
National Academy of Sciences of Ukraine
(Lviv, Ukraine, yuriy_zazuliak@yahoo.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6896-3677>)

LIBERTY OF PEASANTS AND SERVITUDE OF ROYAL SERVICEMEN IN GALICIA DURING THE 15TH CENTURY

The court registers from fifteenth-century Galicia offer a number of legal records about disputes involving the royal captains and noblemen and centering on the right of the royal servicemen to the transit. Those conflicts were often accompanied by the clarification, challenge and reconfirmation of the social and legal grounds, on which men claimed their belonging to the groups of servile population reflecting thus the struggle for the right to define and assert the different versions of the social and legal classification of the dependent peasants. Conflicts provoked by the cases of transit of the royal servicemen can be accounted for the possibilities to combine simultaneously the various types of status and dependency which was one of the main manifestations of the specific hybridity and conceptual unclarity of the ties of lordship in late medieval Galicia. Due to the royal donation policy many royal servicemen were left to reside in the estates which had been granted by kings into private hands. Though such servicemen secured their status as royal men and enjoyed the protection of the king, the new lords, noblemen and churchmen, who came to possess the granted estates often

saw them as their private subjects and tried to change their social and legal position into the dependency based on the German or Ruthenian law. The servicemen whose social privileges were threatened by the policy of the private lords claimed with the assistance of the royal officials their right to the transfer to the royal estates. In the consequence, the appeals brought to the courts to settle the cases of the transits of such servicemen often engendered contradictory and contesting social classification of their status. Uncertainty and conflicting interpretations regarding the social identity of men claiming their membership in the groups of royal servicemen can be seen in connection with the emergence and the spread of the type of lordship during the 15th century, based on the institutions and obligations of the German law of settlement. New model of lordship and subjection shaped by the institutions of the German law of settlement operated on the basis of the taxes in cash and goods, labor service, and new forms of land usage, established and regulated by the written documents and inventories. The expansion of those new forms of lordship was often reinforced by the provisions of the local legislation of diets and tended to diminish the significance of the old notions of the peasant service and liberty. This societal transformation affected profoundly the notion of the peasant servitude. The village of Solonka remained during the 16th century one of the few privileged peasant communities where the old relationship of the service to the king continued to provide its inhabitants with the collective privileges and special status of the royal unfree men.

Key words: royal servicemen, peasant transit, captains, royal privilege, dispute, Galicia, 15th cent.